

MARIE BLÁHOVÁ, MLADA HOLÁ,
KLÁRA WOITSCHOVÁ (ed.)

PANOVNICKÁ REPREZENTACE V PÍSEMNÉ KULTUŘE VE STŘEDOVĚKU

SBORNÍK PRACÍ K ŽIVOTNÍMU JUBILEU
PROFESORA IVANA HLAVÁČKA

KAROLINUM

Panovnická reprezentace v písemné kultuře ve středověku

Sborník prací k životnímu jubileu profesora Ivana Hlaváčka

Marie Bláhová, Mlada Holá, Klára Woitschová (ed.)

Recenzovali:

PhDr. Lenka Blechová, PhD.

PhDr. Jan Zdichynec, PhD.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2021

Redakce Václav Hozman a Magdaléna Smějsíková

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2021

© Marie Bláhová – Mlada Holá – Klára Woitschová (ed.), 2021

Na obálce: Bible olomoucká: Král Šalamoun, Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M III 1/II, fol. 1r.

ISBN 978-80-246-4824-8

ISBN 978-80-246-4851-4 (pdf : online)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc.
(foto: Markéta Růčková)

OBSAH

Tabula gratulatoria	7
Devětkrát o profesoru Ivanu Hlaváčkovi <i>Jan Kahuda</i>	12
<hr/>	
Každodennost a formy reprezentace na panovnickém dvoře	17
Die Stimme des Kaisers „vor Ort“ <i>Theo Kölzer</i>	18
Byl Václav II. dyslektik? <i>Josef Žemlička</i>	31
Přemyslovský kult v rukopisech Kunhuty, abatyše svatojiřského kláštera <i>Renáta Modráková</i>	40
Ne/znalosti o jídelníčku na panovnickém dvoře <i>Dana Dvořáčková-Malá</i>	51
Dvě návštěvy Václava IV. v Budyšíně a ve Zhořelci <i>Lenka Bobková</i>	61
Koně a reprezentace v českých kronikách předhusitské doby <i>Hana Pátková</i>	72
Melancholie a literární terapie portugalského krále <i>Zdeněk Žalud</i>	88
Matyáš Korvín a knihtisk <i>Kamil Boldan</i>	97
<hr/>	
Královský majestát očima současníků a následujících generací	117
„Hltavá vydra, věrný chrt.“ Reprezentace špatného vládce ve Froissartových <i>Kronikách</i> <i>Martin Nejedlý</i>	118
Historická literatura na dvoře Václava IV. <i>Marie Bláhová</i>	135
Postoje pražských radikálních kazatelů ke královské moci v předvečer husitské revoluce <i>Jindřich Marek</i>	150
Panovnická moc a církevní krize v Diamantu zápasících orlů Winanda ze Steegu <i>Pavel Soukup</i>	164

Galeria władców czeskich w oczach Jana Długosza <i>Wojciech Iwańczak</i>	180
Alexandr Veliký a rady panovníkovi v rukopisné kultuře středověkých Čech <i>Pavčina Cermanová a Václav Žůrek</i>	202
Une Renaissance de l'acte royal? La souveraineté écrite de François I ^{er} (1515-1547) <i>Olivier Poncet</i>	219
Bildberichte vom König? Peter Rück's Theorie der diplomatischen Semiotik in der Rückschau <i>Thomas Vogtherr</i>	233
<hr/>	
Zeměpanská správa a úřední písemnosti	245
Written culture and administration: the ecclesiastics of Braga and the documents of the first king of Portugal <i>Maria Cristina Cunha</i>	246
Les ordonnances aux archives: La conservation par le roi de France de sa production normative (xii ^e -xv ^e siècle) <i>Olivier Guyotjeannin</i>	258
Arengi dokumentów książąt oświęcimskich <i>Antoni Barciak</i>	276
Platnost listin sesazeného krále: právní akty českého krále Jindřicha Korutanského po roce 1310 <i>Tomáš Velička</i>	288
Die Unterfertigungen des Kanzlers auf den feierlichen Diplomen des österreichischen Herzogs Rudolf IV. (1358-1365) Eine Imitatio der Herrscherurkunde? <i>Christian Lackner</i>	309
L'administration ducale et la grande politique L'octroi de lettres de rémission par les ducs de Bourgogne au XV ^e siècle <i>Walter Prevenier</i>	325
Palatinátní listina Václava IV. pro milánského měšťana Francisca de Fossato v rukopise sign. Pal. lat. 701 vatikánské knihovny Palatina (střípek do mozaiky česko-italských vztahů na přelomu 14. a 15. století) <i>Stanislav Petr</i>	336
Panovnické listiny vydané v letech 1420-1526 královskému (věnnému) městu Jaroměři <i>Jana Vojtíšková</i>	356
Slezská knížata jako reprezentanti českého krále v Horní Lužici v pozdním středověku <i>Mlada Holá</i>	375
<hr/>	
Seznam zkratk	386

TABULA GRATULATORIA

Helena Adamcová
Gerd Althoff
Kurt Andermann
Kristýna Ansorgová
Robert Antonín
Michaela Antonín Malaníková
Milan Augustin
Ignasi J. Baiges Jardí
Tomáš Baletka
Stanislav Balík
Přemysl Bar
Pavel Baran
Wojciech Baran-Kozłowski
Antoni Barciak
Stanislav Bárta
Milena Bartlová
Milena Běličová
Zdeněk Beneš
Emilie Benešová
Klára Benešovská
Zdeněk Beran
Věra Beránková
Jana Berka
Karol Bílek
Magdalena Biniáš-Szkopek
Marie Bláhová
Lenka Blechová
Lenka Bobková
Václav Bok
Kamil Boldan
Martina Bolom Kotari
Michael Borgolte
Franz-Albrecht Bornschlegel
Jaroslav Boubín

Daniela Brádrlerová
Milena Bravermanová
Pavel Brodský
Daniela Brokešová
Václav Bůžek
María Milagros Cárcel Ortí
Pavlna Cermanová
Balázs Csiba
Miroslava Ctiborová
Maria Cristina Almeida e Cunha
Bogusław Czechowicz
Martin Čapský
Jana Čechurová
Jan Čermák
Alena M. Černá
Tomáš Černušák
Petr Čornej
Ivana Čornejová
Denko Čumlivski
Heide Dienst
Radek Diestler
Jan Dobeš
Józef Dobosz
Daniel Doležal
Eva Doležalová
Lucie Doležalová
Eva Drašarová
Wojciech Drelicharz
Václav Drška
Marek Ďurčanský
Ladislav Dušek
Květoslava Dvořáková
Ivana Ebelová
Jan Edl

Petr Elbel
Jiří Fabšic
Frederik Federmayer
Irmgard Fees
Olga Fejtová
Franz J. Felten
Michal Fiala
Eva Fialová
Gerhard Fouquet
Martin Franc
Jindřich Francek
Lidmila Franková
Ingeborg Fuhrmann-Hoffman
Lukáš Führer
Miroslava Fůrová
Zbyszko Górczak
Eva Gregorovičová
Hana Gutová Vobrátilková
Olivier Guyotjeannin
Alena Hadravová
Ota Halama
Jan Hálek
Helena Hálová
Jan Hanousek
Reinhard Härtel
Jaroslava Hausenblasová
Dalibor Havel
Alfred Haverkamp
Thérèse de Hemptinne
Karel Herčík
Peter Hilsch
Petr Hlaváček
Ivo Hlobil
Marie Hodinářová
Jaroslava Hoffmannová
Zdeněk Hojda
Mlada Holá
Pavel Holub
Martin Holý
Václava Horčáková
Marta Hradilová
Hana Hrachová

Jan Hrdina
Martina Hrdinová
Anežka Hrebíková
Květa Hrnčírová
Michaela Hrubá
Petr Charvát
Kateřina Charvátová
Eva Chodějovská
Hana Chocholoušková
Petr Chotěbor
Wojciech Iwańczak
Michal L. Jakl
Tomáš Jakl
Libor Jan
Jitka Janečková
Dalibor Janiš
Marianna Janoštinová
Agnieszka Januszek-Sieradzka
Tomasz Jasiński
Wojciech Jasiński
Nikolas Jaspert
Kateřina Jišová
Ingeborg Johanek
Peter Johanek
Hana Jordánková
Tomasz Jurek
Jan Kahuda
David Kalhous
Tomáš Kalina
Antonín Kalous
Bohdan Kaňák
Jan Kašpar
Jan Klápště
Helena Klímová
Jan Klípa
Tomáš Klír
Nataša Kmočová
Tomáš Knoz
Pavel Koblasa
Barbora Kocánová
Maria Koczerska
Štěpán Kohout

Helena Kokešová
Zdeňka Kokošková
Petr Kolář
Theo Kölzer
Stanislav Konečný
Jana Konvičná
Petr Kopička
Božena Kopičková
Irena Korbelařová
Jana Kořínková
Adam Kosto
Pavel Kouřil
Daniel Kovář
Petr Kozák
Pavel Krafl
Irena Krčilová
Tomáš Krejčík
Petr Kreuz
Helena Krmíčková
Jitka Křečková
Petr Kubín
Kateřina Kubínová
František Kubů
Rudolf Kučera
Zlataše Kukánová
Jan Kuklík
Renata Kuprová
Jiří Kuthan
Robert Kvaček
Helena Lacinová
Christian Lackner
Marek Laštovka
Václav Ledvinka
Anders Leegaard Knudsen
Milena Lenderová
Viliam Leysek
Janusz Łosowski
Pavla Lutovská
Ladislav Macek
Marie Macková
Vlasta Mádlová
Kamila Mádrová
Franz Machilek
Dana Malá
Werner Maleczek
Marie Malivánková Wasková
Karel Malý
Cristina Mantegna
Běla Marani-Moravová
Jindřich Marek
Jan Mareš
Petr Mareš
Markéta Marková
José Marques
Miloslav Martínek
Zdeněk Martínek
Alena Martínková
Lenka Martínková
Martina Maříková
Marzena Matła
Lenka Matušíková
Eduard Maur
Renata Mayerová
Jaroslava Mendelová
Mark Mersiowsky
Jiří Mikulec
Eduard Mikušek
Jolande Minářová
Jitka Močičková
Renáta Modráková
Jindřiška Mošanská
Wojciech Mrozowicz
Heribert Müller
Jörg Müller
Karel Müller
Alena Nachtmannová
Jana Nechutová
Martin Nejedlý
Petr Nejedlý
Jan Němec
Jan Němeček
Věra Němečková
Lenka Neřoldová
Giovanna Nicolaj

Bedřich Nosek
Alena Nosková
Jozef Novák
Jana Nováková
Jiří Novotný
Robert Novotný
Robert R. Novotný
Krzysztof Ożóg
Jaroslav Pánek
Anna Paner
David Papajík
Jan Pařez
Hana Pátková
Alexander Patschovsky
Marcin Pauk
Alena Pazderová
Jaroslav Pažout
Jan Pelant
Jiří Pešek
Jiří Pešta
Stanislav Petr
Jiří Petrášek
Romana Petručíková
Bettina Pferschy-Maleczek
Štěpánka Pfliegerová
Dana Picková
Laděna Plucarová
Magdalena Pokorná
Olivier Poncet
Zdeněk Pousta
Walter Prevenier
Jiřina Psíková
Petr Rak
Václav Rameš
Jana Ratajová
Marie Repásová
Lukáš Reitinger
Alena Richterová
Francesco Roberg
Bohumír Roedl
Juraj Roháč
Jiří Roháček
Markéta Růčková
Vladimír Růžek
Marie Ryantová
Jan Ryba
Pavčina Rychterová
Sylva Řeřichová
Milada Říhová
Jane Sayers
Milada Sekyrková
Eva Semotanová
Michal Severa
Eva Schlotheuber
Ondřej Schmidt
Jan Schwaller
Rainer C. Schwinges
Gabriel Silagi
Zuzana Silagiová
Edward Skibiński
Alena Skipalová
Milan Skřivánek
Krzysztof Skupieński
Věra Smolová
Jiří Smrž
Leon Sokolovský
László Solymosi
Robert Somerville
Petr Sommer
Pavel Soukup
Vladimír Spáčil
Libuše Spáčilová
Karl-Heinz Spieß
Pavel Spunar
Jan Stejskal
Winfried Stelzer
Tomáš Sterneck
Jiří Stočes
Jerzy Strzełczyk
Milada Studničková
Marcela Suchomelová
Ludmila Sulitková
Michal Svatoš
Zbyněk Sviták

Petr Svobodný
Lenka Sýkorová
Martin Šandera
Hana Šedinová
Ivan Šedivý
Juraj Šedivý
Eduard Šimek
Eva Šimicová
Pavel Šimůnek
Robert Šimůnek
František Šmahel
Vít Šmerha
Adéla Šmilauerová
Eva Šmilauerová
Jiří Šouša
Jiřina Štouračová
Ivan Šťovíček
František Šuchma
Martina Šumová
Vojtěch Šustek
Daniela Tinková
Benoît Tock
Robert Tomczak
Marie Tošnerová
Jiří Úlovec
Pavel Urbášek
Marta Vaculínová
Zdeněk Vácha
Ján Valo
Vojtěch Vaněk
Luboš Velek
Tomáš Velička
Tomáš Velímský
Alice Velková

Lenka Veselá
Miroslav Veselka
Thomas Vogtherr
Jan Vojtíšek
Jana Vojtíšková
Petr Vorel
Pavla Vošahlíková
Karel Waska
Eva Wasková
Leszek Wetesko
Ellen Widder
Martin Wihoda
Thomas Winkelbauer
Klára Woitschová
Herwig Wolfram
Ewa Wólkiewicz
Jana Zachová
František Záruba
Roman Zehetmayer
Jan Zelenka
Blanka Zilynská
Bohdan Zilynskij
Thomas Zotz
Jakub Zouhar
Zdeněk Žalud
Josef Žemlička
Alois Židlík
Jan Županič
Václav Žůrek

Mitarbeiter des Projekts:
Herausgabe der Urkunden Kaiser
Friedrichs II.

DEVĚTKRÁT O PROFESORU IVANU HLAVÁČKOVÍ

Nadcházející životní jubileum významného českého a evropského historika a archiváře, předního medievisty, editora, vysokoškolského pedagoga, člena mnoha domácích i zahraničních odborných grémií – osobnosti široce respektované v odborné komunitě i mimo ni – dává příležitost sledovat jeho odborný a profesní vývoj v příslušných souvislostech dějin oborů, kterým se profesor Ivan Hlaváček celoživotně věnuje. Dává ale také možnost zamyslet se nad jeho životním příběhem, opět v širších souvislostech, a pokusit se uvést jeho formující okamžiky. Symbolicky k počtu dekad odpovídajících jubileu bylo vybráno devět takových charakteristických bodů, které zásadním způsobem život profesora Hlaváčka ovlivnily, a naopak prostřednictvím nichž on zpětně ovlivňuje nás všechny.

RODINA

Dlouholetá spolupracovnice a přítelkyně Ivana Hlaváčka Zdeňka Hledíková jednou poznamenala, že zásadním klíčem k jeho profesním úspěchům vždy bylo a je pevné rodinné zázemí. Pevné a fungující rodinné vazby poznal již u svých rodičů. V jednom ze svých životopisů později poznamenal: „Narodil jsem se dne 28. 5. 1931 v Praze jako druhorozené dítě Antonína Hlaváčka a jeho manželky Marie, roz. Němcové. Můj otec byl v té době řídicím učitelem na menšinové škole české v Rané u Loun, kde jsem vyrůstal až do roku 1938, kdy došlo k záboru naší vesnice hitlerovským Německem. Vesnice Raná neměla být už do záboru pojata, nicméně v poslední chvíli došlo k této změně, a tak jsme se museli nakvap odstěhovat, aniž se podařilo zachránit všechny věci. Odstěhovali jsme se do Prahy, kde jsme určitou dobu bydleli – pokud se nepodařilo najít a zařídit pražský byt – u příbuzných. Školní docházku jsem začal na ranské dvojtřídce, pokračoval v ní pak v Praze na obecných školách v Praze 7 – Letná, kde jsme si posléze našli byt. Vyrůstal jsem ve skromném, ale harmonickém prostředí.“ V udržování harmonického prostředí pokračoval i ve své vlastní rodině, s manželkou Ludmilou, dcerou Olgou, synem Janem a později i jejich rodinami. Pozornost dalším generacím byla u profesora Hlaváčka pověstná. Bylo například známo, že k Hlaváčkům se v jisté

době nesmělo telefonovat kolem osmé hodiny večer, neboť pan profesor četl svým vnučatům pohádky.

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

O Václavu Vojtíškovi, předchůdci a uctívaném formujícím pedagogovi Ivana Hlaváčka, se tradovalo, že by se za zájmy pražské univerzity „spojil i s čertem“. Tak daleko by jistě Ivan Hlaváček nezašel. Nicméně s Karlovou univerzitou jej pojí plných sedmdesát let od chvíle, kdy na její filozofickou fakultu nastoupil v roce 1950 jako student. V roce 1955 přešel do vědecké aspirantury, v roce 1958 byl jmenován odborným asistentem, 1967 docentem a 1990 profesorem. V letech 1990–2000 stál v čele katedry pomocných věd historických a archivního studia FF UK a v letech 1991–1994 zastával funkci proděkana této fakulty pro vědu. Vztah Ivana Hlaváčka ke Karlově univerzitě je po celý život velmi obětavý a intenzivní, a to i přes četná hostování na zahraničních vysokých školách. Sám se konec konců jednou vyjádřil, že by své pracoviště „za nic neměnil“. A tato vazba je jistě oboustranná.

ARCHIVNICTVÍ A POMOCNÉ VĚDY HISTORICKÉ

„Ivan Hlaváček po dobu studií vždy projevoval značné vědomosti, píli, svědomitost a oddanost ke studiu, a to vše se zračilo i při jeho zkouškách. Proto byl také doporučen za demonstrátora semináře, pak za pomocnou sílu vědeckou, a od 1. září 1954 byl ustanoven asistentem s polovičním úvazkem. Také v tom ohledu se zcela osvědčoval a osvědčuje, konaje své povinnosti s porozuměním a přičinlivostí. Jeho vědecké úkoly a snahy se uplatňovaly už v době studií a potvrdila je jeho písemná rozprava diplomová, která mluví o husitské Praze, hledí objasnit revoluční převraty pražské v době husitské zvláště v ohledu politickém, právním a správním a v ohledu městské diplomatiky. Rozprava ukazuje, který Hlaváček má rozhled a jak dovedl zvládnout literaturu i prameny, ujasnit si problémy a přispět k jejich řešení,“ napsal již v roce 1954 Václav Vojtíšek. O třináct let později konstatoval jeho nástupce Zdeněk Fiala: „Ivan Hlaváček je na fakultě obecně znám jako dlouholetý spolehlivý a nekompromisní pedagog i jako pilný a přesný pracovník vědecký, jehož činnost v oboru je shodně oceňována i v zahraničí.“ Tyto charakteristiky jsou typické pro celou Hlaváčkovu profesní kariéru. Málokdo jako on se zasloužil o rozvoj pomocných věd historických. Jeho bibliografie obsahuje desítky monografií, stovky článků a studií a těžko najít domácí, ale i zahraniční medievistické nebo pomocněvědné časopisy, kam by Ivan Hlaváček

nepřispěl. Po celý profesní život se snaží o základní výzkum, zejména v oblasti středověké diplomatiky, kodikologie a epigrafiky. Závažné vědecké výsledky mu přinesly i řadu uznání na domácím a zahraničním poli. Za všechny lze jmenovat Palackého medaili (1995), medaili De scientia et humanitate optime meritis (2003), medaili Za zásluhy o české archivnictví (2006) nebo čestné členství České archivní společnosti (2001). Ivan Hlaváček byl a je dále členem mnoha vědeckých grémií, z nichž lze zmínit alespoň předsednictví Komise pro soupis a studium rukopisů, a redakčních rad.

ZAHRANIČNÍ SPOLUPRÁCE

„Již v době studií jsem si uvědomoval, že česká historiografie potřebuje daleko intenzivnější vnímání zahraničního bádání, jinak bude zákonitě odsouzena k provincialismu. A témat z období 14.–15. století, kterým jsem se věnoval, se to týkalo dvojnásob, neboť je bylo třeba vnímat v obecné a kontextuální rovině,“ pronesl Ivan Hlaváček při jedné ze svých přednášek. Přehlédneme-li opět jeho rozsáhlou bibliografii, nalezneme v ní stovky recenzí a referátů o literatuře, zejména zahraniční. Profesor Ivan Hlaváček se už téměř sedmdesát let snaží o seznamování české odborné komunity s výsledky zahraničního bádání, zejména v oblasti středověkých dějin. Již v počátcích své kariéry pronikl sám na stránky prestižních zahraničních časopisů, se kterými dlouhodobě spolupracuje (například *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, *Archiv für Diplomatik*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*), a stal se výraznou postavou evropské medievistiky. Jeho mezinárodní respekt jen potvrdila řada významných ocenění. Stal se mimo jiné zahraničním členem Rakouské akademie věd, korespondenčním členem *Monumenta Germaniae historica*, členem Komise pro *Regesta Imperii*, Kostnického kruhu pro středověké dějiny, *Collegia Carolina*, viceprezidentem Mezinárodní komise pro diplomatiku nebo hostujícím profesorem na kostnické univerzitě.

STUDENTI

„Návštěvy studentů jsou kdykoli vítány,“ stálo údajně na dveřích pracovny Václava Vojtíška. Ivan Hlaváček tento nápis na dveřích sice nemá, realita je však stejná. Celoživotní působení jubilanta na Filozofické fakultě UK bylo především k prospěchu několika generací archivářů a historiků. Každý z žáků Ivana Hlaváčka může potvrdit, že kontakt s panem profesorem nekončil výukou nebo setkáním u zkoušky (pravda, v některých případech několikerým), ale trvá i nadále. Prof. Hlaváček se věnuje svým studentům

stále, napomáhá jejich odbornému růstu a profesnímu rozvoji a vztah úcty nezřídka přerůstá i v přátelství. Každému z nás mnohokrát ochotně a obětavě pomohl, každého z nás mnohokrát povzbudil, a i když jsme se nevyvíjeli vždy dle jeho původních představ, respektoval naši cestu.

VÁCLAV IV.

„Jestliže Václav IV. má u značného množství historiků a teologů velmi špatné jméno, říkám, že kdyby se zasloužil o naši kulturu jenom tím, že založil svou knihovnu, mělo by mu být velmi mnoho odpuštěno,“ zakončil Ivan Hlaváček svou přednášku na Katolické teologické fakultě UK v roce 2018. Svě životní téma našel hned na počátku kariéry. „Protože jsem jevil velký zájem o vědecké studium uvedeného oboru, stal jsem se krátkodobě asistentem na archivnictví a potom i aspirantem akademika Vojtíška v oboru pomocných věd historických se speciálním zaměřením na diplomatiku Václava IV., jejíž zpracování mi bylo akademikem Vojtíškem navrženo.“ Pro poznání složité osobnosti českého a římského krále vykonal mnoho, zejména pro poznání jeho správního systému a kulturního prostředí jeho dvora. Široce pojatý výzkum, řada výzkumných cest do zahraničí, desítky studií a článků, edice i přednášková činnost a především monografie o diplomacie Václava IV. vydaná v prestižní řadě *Schriften der Monumenta Germaniae Historica* v roce 1970 jsou základními stavebními kameny neopominutelnými při jakémkoli dalším zájmu o tuto osobnost.

KNIHA

„Každý má nějakou slabost. Ivan Hlaváček ji zdědil po svém otci, který byl rovněž milovníkem cenných knih,“ napsal kdysi Hlaváčkův kolega a přítel František Šmahel. Sám Ivan Hlaváček poznamenal na toto téma v televizním rozhovoru s předsedkyní Akademie věd ČR Helenou Illnerovou, že „kniha byla vlastně jeho věrným společníkem od dětských let a nikdy jej nezklamala“. Kdysi byl počet těchto „společníků“ nacházejících se v bytě a zejména pověstném sklepe Ivana Hlaváčka odhadnut na 20 000 svazků. Jak je tomu nyní, těžko soudit, neboť přísun je stálý. Návštěva u Hlaváčků se tak často proměňuje v klub čtenářů. Snad by měl jubilant po vzoru amerických a nyní i českých prezidentů uvažovat o institucionalizaci své knihovny.

TRADICE A KONTINUITA

„Musím přiznat, že mě historiografická tematika vždy lákala,“ napsal Ivan Hlaváček v jedné ze svých studií. Zlákat se nechal vícekrát a právě studie z dějin historiografie ukazují dva základní pohledy, charakteristické nejen pro odbornou práci Ivana Hlaváčka, ale i pro jeho životní postoj. Je to na jedné straně úcta k dílu a činnosti předchůdců a na straně druhé respekt a pozornost k dílu a činnosti vrstevníků a nástupců. To vše pak zajišťuje i trvalé místo Ivana Hlaváčka v české a evropské historiografii, neboť „je to koneckonců svědectví i o něm, i když chtěl povětšinou zůstat v pozadí“.

STABILITA

Práce vysokoškolského pedagoga musí být činností vysoce dynamickou. Na jejího představitele jsou kladeny ty nejvyšší nároky. Musí udržovat úroveň poznání daného oboru, sledovat zahraniční i domácí relevantní impulsy, citlivě a srozumitelně je tlumočit dalším generacím a vnímavě vést své studenty, aby v nich stimuloval jejich zájem a schopnosti a zároveň neodradil od dalšího seberozvoje. Kromě výše zmíněného je však také zapotřebí klidu a jistoty. Právě Ivan Hlaváček je po celý život přímo ztělesněním těchto požadavků. Je to dáno především jeho vlastnostmi – obecnou slušností, vyrovnaností, vnímavostí, ochotou a obětavostí, i tím, že je kdykoli k dispozici. Jeho stabilita vytváří potřebný klid a jistotu i pro nás ostatní, kolegy, žáky a přátele. Všechny ty, kteří mu upřímně blahopřejí k jeho významnému jubileu.

*Vážený pane profesore,
tato kniha byla sestavena sNaHou společnou VAšich kolegů i VAšich žÁků,
posluchaČů a přátEl. Ať Vám udělá radost a má ve Vaší Knihovně pevné místo!*

Jan Kahuda

KAŽDODENNOST A FORMY REPRÉZENTACE NA PANOVNICKÉM DVORE

DIE STIMME DES KAISERS „VOR ORT“

THEO KÖLZER

Vor einigen Jahren hat Karl Ubl unter einem ähnlichen Titel *Persönlichkeit und Persona in Dokumenten Ludwigs des Frommen* untersucht¹ und an ausgewählten Beispielen die Mitwirkung des Kaisers, also Eigendiktat, feststellen zu können geglaubt, was zuvor auch schon für andere Herrscher versucht worden war.² Letzte Zweifel sind freilich nicht auszuräumen, zumal Selbstanklagen, wie sie Ubl in unserem Fall als ‚Kronzeugen‘ anführt, in einer Gesellschaft von Büßern in einem „Penitential State“ nicht außergewöhnlich sein dürften.³ So heißt es 823, also nach dem Bußsakt von Attigny (822), in einer Urkunde Ludwigs für Ellwangen: „*ut pius dominus peccaminum nostrorum maculas detergere dignetur*“. Aber das findet sich schon früher in den *Formulae imperiales* (818 Oktober?)⁴ sowie im März 820 in einer Urkunde für eine *cella* in Arles.⁵ Einer der zentralen Belege Ubls stammt sogar aus der Zeit, als Ludwig d. Fr. nach seiner Absetzung unter Kuratel stand, also schwerlich selbständig politisch agiert haben dürfte.⁶ Und ob das ausgesprochen gewählte Diktat seines Briefes an Abt Hilduin von St-Denis mit der Bitte, alles Material zu dem hl. Dionysius zu sammeln, vor dessen Altar er selbst nach der gerechten Heim-suchung Gottes wieder in die Herrschaft eingesetzt worden sei, tatsächlich Eigendiktat ist, steht dahin.⁷ Man wird in dieser Frage wegen des Fehlens sicherer Vergleichsmöglichkeiten wohl kaum jemals zu sicheren Ergebnissen kommen können, und die Interpretation wird sich damit bescheiden müssen zu unterstellen, daß die Aussagen einer Herrscherurkunde, etwa die in den

---

1 Karl UBL, *Die Stimme des Kaisers. Persönlichkeit und Persona in Dokumenten Ludwigs des Frommen*, Afd 63, 2017, S. 47–69.

2 Vgl. etwa Hartmut HOFFMANN, *Eigendiktat in Urkunden Ottos III. und Heinrichs II.*, DA 44, 1988, S. 390–423; weitere Literatur bei K. UBL, *Die Stimme*, S. 54, Anm. 17.

3 Mayke de JONG, *The Penitential State. Authority and Atonement in the Age of Louis the Pious, 814–840*, Cambridge 2009.

4 *Formulae imperiales* 6, ed. Karl Zeumer (= MGH *Formulae*), Hannover 1886, S. 291f.

5 D LdF. 175.

6 D LdF. 286 für Noirmoutier (830 August 2) mit ganz außergewöhnlichem Diktat, das möglicherweise dem Empfänger verdankt wird.

7 DD LdF. B 21 (ca. 835). Das abschließende Urteil von K. UBL, *Die Stimme*, S. 53 ist abgemildert: „Es ist zwar zu vermuten, dass der erhabene Stil und die zahlreichen rhetorischen Figuren des Briefes auf Hilduins Konto gehen. Dies widerspricht aber nicht der Annahme, die darin formulierten Gedanken als Ausdruck des königlichen Willens zu interpretieren.“ Dem wird man zustimmen; vgl. unten mit Anm. 8.

Arenge gespiegelte Herrschaftsethik, nicht diametral zu dem Willen oder den Auffassungen des Herrschers standen.⁸ Gleichwohl man wird nicht als Regel ansehen dürfen, was Ratpert bezüglich einer Urkunde Ludwigs d. Dt. für St. Gallen berichtet, daß sich der König zuerst das Konzept vorlegen ließ und erst nach dessen Billigung den Auftrag zur Reinschrift erteilte.⁹

Im folgenden richtet sich das Interesse auf die Umsetzung einer kaiserlichen Urkunde „vor Ort“ nach einer erfolgten Privilegierung. Dieser Frage sind ausführlicher erst Mark Mersiowsky und Reinhard Härtel nachgegangen,¹⁰ nachdem für die älteren Diplomatiker der Privilegierungsakt mit der Aushändigung der Urkunde abgeschlossen schien.

Im Juni 833 befahl Ludwig d. Fr. dem Bischof Badurad von Paderborn, seinem Königsboten, in einem schmucklosen Mandat, „die Urkunde, die er dem auf seinen Befehl von Abt Adalhard in Sachsen erbauten und von ihm und anderen dotierten Kloster Corvey verliehen habe, jenen Grafen zu verlesen und einzuschärfen, die diese nach dem Bericht des Abtes Warin verletzen und die in ihrem Amtssprengel auf Klostergut angesiedelten Freien und Liten zur Heerfahrt aufbieten und vor ihre Gericht ziehen wollen.“¹¹

Es geht also um die Verletzung eines kaiserlichen Privilegs, die der damit beauftragte Königsbote vor Ort ‚heilen‘ soll, indem er das einschlägige Privileg den Grafen vorliest und im Namen des Kaisers (*ex nostra auctoritate*) seine Beachtung einschärft. Vergleichbar ist ein Mandat Ludwigs d. Fr., worin er allen Grafen, seinen Vasallen und den Benefiziaten des Klosters St-Mihiel mit Bezugnahme auf eine Verfügung Karls d. Gr. befiehlt, dem Kloster „jährlich die Neunten und Zehnten zu entrichten und zur Instandhaltung der kirchlichen Baulichkeiten beizutragen“.¹² Zu beachten ist, daß in unserem Fall

-
- 8 Ähnlich urteilt Jürgen Petersohn: „Friedrich Barbarossa wird als Chiffre für die Ursache aller politischen Äußerungen, Maßnahmen und Zielsetzungen gebraucht, die die Quellen mit seinem Namen verbinden und hinter denen, auch wenn Entscheidungsbildung und Ausführung kollektiv und anonym erfolgten, doch in der Regel der initiative und verantwortende Wille des Kaisers gestanden haben dürfte“ (*Friedrich Barbarossa und Rom*, in: Friedrich Barbarossa. Handlungsspielräume und Wirkungsweisen des staufischen Kaisers [=Vorträge und Forschungen 40], Sigmaringen 1992, S. 129–146, bes. S. 129).
- 9 Ratpert, *Casus sancti Galli* c. 8 (25), ed. Hannes Steiner (= MGH SS rer. Germ. in us. schol. 75), Hannover 2002, S. 200; vgl. Harry BRESSLAU, *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien* 2, Berlin 1968, S. 134.
- 10 Mark MERSIOWSKY, *Die Urkunde in der Karolingerzeit. Originale, Urkundenpraxis und politische Kommunikation* 2 (= MGH Schriften 60), Wiesbaden 2015, S. 707ff.; Reinhard HÄRTEL, *Notarielle und kirchliche Urkunden im frühen und hohen Mittelalter* (= Historische Hilfswissenschaften), Wien – München 2011, S. 310ff.
- 11 D LdF. 330 mit erschlossenem Datum 833 Juni, Worms; das Zitat nach dem Kopfregeß und im wesentlichen nach *Regesta Imperii* I, ed. Johann Friedrich Böhmer – Engelbert Mühlbacher, Innsbruck 1889, 924 (zu 831–833). Abbildung: *Kaiser Ludwig der Fromme (814–840)*, ed. Irmgard Fees – Theo Kölzer – Francesco Roberg (= Digitale Urkundenbilder 5), Leipzig 2019, Taf. 35.
- 12 D LdF. 100 (das *Formulae imperiales* 21 [oben Anm. 4] entspricht), wohl mit Bezugnahme auf das Kapitular von Herstal (a. 779) c. 13 (= MGH Capit. 1, ed. Alfred BORETIUS, Hannover 1883, S. 50

velint ein Konjunktiv Präsens ist, daß also offenbar die Verletzung noch nicht stattgefunden hatte, aber aufgrund des Berichts des Abts Warin (*relatione Uuarini venerabili [!] eiusdem monasterii abbatis*) offenbar drohte oder zu befürchten war und deshalb den Abt beim Kaiser vorstellig werden ließ. Im Jahre 897 wiederholte sich der Vorgang: Ein Mandat König Arnolfs verbot „den Bischöfen, Äbten, Grafen, Vikaren und allen Beamten und Großen in Sachsen, die Vasallen des Abtes von Korvei zur Heerfahrt oder zu irgendwelchen Leistungen zu zwingen“, „*hoc auctoritate divorum antecessorum ipsi loco suisque concessum atque indultum clara luce dinoscatur*“.¹³

Die ältere Forschung rätselte, welches kaiserliche Privileg in dem Mandat an Badurad gemeint sein könnte, und schloß teilweise auf ein Deperditum Ludwigs d. Fr., das dem Kloster die Befreiung von der Heerfahrtspflicht gewährt hätte.¹⁴ Dem haben wir uns seinerzeit trotz starker Bedenken angeschlossen, obwohl wir das Mandat als auf eine Verletzung der Corveyer Immunität bezogen ansahen.¹⁵ Denn es wäre doch höchst merkwürdig, wenn gerade dieses ganz außergewöhnliche Privileg unter den zahlreichen von Ludwig dem ältesten Klosters Sachsens gewährten Urkunden verlorengegangen sein sollte. Mit zeitlichem Abstand werten wir die Belege für das vermeintliche Deperditum noch kritischer, ohne hier den fälschungsumwitterten Komplex neu aufrollen zu können. Denn signifikant ist doch auch, daß unter den zahlreichen echten Urkunden Ludwigs d. Dt. für Corvey¹⁶ von einer Befreiung vom Heeresdienst keine Rede ist, obwohl die außergewöhnliche Sonderstellung dieses Privilegs evident ist,¹⁷ daß aber sehr wohl

---

Nr. 20) oder cc. 25–26 der Frankfurter Synode (a. 794) (ebd. S. 76 Nr. 28); vgl. auch D LdF. 89, 244.

13 D Arnolfs 155.

14 So etwa noch Hans Heinrich KAMINSKY, *Studien zur Reichsabtei Corvey in der Salierzeit* (= Veröffentlichungen der Historischen Kommission Westfalens X, Abhandlungen zur Corveyer Geschichtsschreibung 4), Köln – Graz 1972, S. 18 und Peter JOHANEK, *Probleme einer zukünftigen Edition der Urkunden Ludwigs des Frommen*, in: Peter Godman – Roger Collins (Hg.), *Charlemagne’s Heir. New Perspectives on the Reign of Louis the Pious (814–840)*, Oxford 1990, S. 409–424, bes. S. 423. Die umfangreiche Literatur zum Heeresdienst in karolingischer Zeit verzeichnet David BACHRACH, *Immunities as Tools of Royal Military Policy under the Carolingian and Ottonian Kings*, ZRG Germ. Abt. 130, 2013, S. 1–36, der ebd. S. 23ff. die strittigen Corveyer Belege unbeantwortet läßt.

15 Deperditum LdF. 47 („zweifelhaft“) mit ausführlichem Kommentar. So auch Mark MERSIOWSKY, *Regierungspraxis und Schriftlichkeit im Karolingerreich: Das Fallbeispiel der Mandate und Briefe*, in: Rudolf Schieffer (Hg.), *Schriftkultur und Reichsverwaltung unter den Karolingern* (= Abhandlungen der Nordrhein-Westfälischen Akademie der Wissenschaften 97), Opladen 1996, S. 109–166, bes. S. 137, 140f.; DERS., *Die Urkunde 2*, S. 726. Das Immunitätsprivileg Ludwigs d. Fr.: D LdF. 227.

16 DD LdD. 26–29, 73, 132.

17 Nach der zeitnahen *Translatio s. Viti* c. 8 (= MGH SS 2, Hannover 1829, S. 579) erließ Ludwig d. Fr. dem neugegründeten Kloster Corvey „*omne servitium, quod ad se pertinebat*“. Woher Carlrichard BRÜHL, *Fodrum, Gistum, Servitium regis 1* (Kölner historische Abhandlungen 14), Köln – Graz 1968, S. 104, Anm. 403 (vgl. ebd. S. 99) die Sicherheit nimmt, diesen Passus dezidiert auf den „Kriegsdienst des Klosters“ zu beziehen, erschließt sich nicht. Ähnlich befreit Ludwig d. Fr. das